

метою регулювання певних пропорцій у соціально-економічному житті суспільства.

Порівняльний аналіз підходів до оподаткування

У фінансовій теорії і практиці відомі три головних принципи призначення податків: прогресивні, пропорційні та регресивні. Вони відрізняються відношенням ставки податку до розміру доходу. *Прогресивний податок* середня ставка податку збільшується разом із зростанням доходу (подоходний податок). *Регресивний податок* середня ставка податку зменшується разом із зростанням доходу. *Пропорційний податок* середня ставка податку не змінюється при змінах доходу (ПДВ, податок на прибуток тощо).

Крім даного аспекту, теорія розглядає прямі та непрямі податки. *Прямі* податки, що стягуються з осіб (наприклад, подоходний податок, податок на подарунки, сплати по соціальному страхуванню тощо). *Непрямі* податки, що встановлюються на певні товари або послуги і не відносяться прямо до осіб (наприклад, акцизний збір, податок на нерухомість, митний збір тощо).

Слід мати на увазі, що рішення про побудову системи оподаткування приймається з врахуванням характеру того чи іншого податку, так прогресивні податки разом із можливістю до збільшення надходжень у бюджет, здатні створити стримуючий ефект щодо зростання ділової активності. Тому кожен вид податків має бути розглянутим з врахуванням ефектів його введення.

Так пропорційний податок на нерухомість, якщо вона використовується як капітал, призведе до включення суми податків у ціну використання майна (чим вище податок, тим більше ціна) і тому для власника нерухомості такий податок слід вважати регресивним.

Далі, податок з обсягу продаж, якщо його встановлено як фіксована ставка, тобто на перший погляд пропорційно (3%).

Якщо уявити, що багаті споживають відносно меншу частину свого доходу, то цей різновид податків буде кінець кінцем регресивним.

Елементи системи оподаткування

Стягування податків ґрунтується на виділенні таких елементів системи оподаткування: суб'єкт і носій податку, об'єкт і одиниця оподаткування, джерело сплати, податкова ставка і квота. Між цими поняттями існує певне підпорядкування, яке найпростіше можна проілюструвати, поставивши до них запитання: суб'єкт *хто* сплачує; об'єкт *що* оподатковується; одиниця *як це що*

обчислюється; джерело з чого сплачується; ставка скільки сплачується; квота як частка доходу утримується.

Суб ект, або *платник* (останній термін найуживаніший на практиці), податку це та фізична чи юридична особа, яка безпосередньо його сплачує.

Термін *платник податку* визначає саме суб ект оподаткування. Однак цей суб ект здебільшого є тільки посередньою, транзитною ланкою проходження доходів. Він не стільки сплачує податок, скільки перераховує до бюджету частину отриманих доходів. Реальним платником, або *носієм*, кожного податку є кінцевий споживач.

Об ект оподаткування вказує на те, що саме оподатковується тим чи іншим податком. Це другий за черговістю елемент оподаткування, бо, визначивши платника, необхідно встановити, що саме у нього оподатковується.

Одиниця оподаткування це одиниця виміру (фізичного чи грошового) об єкта оподаткування. Фізичний вимір досить точно відображає об єкт оподаткування. Наприклад, оцінювання земельної ділянки при оподаткуванні проводиться в гектарах, сотих гектара, квадратних метрах тощо.

Джерело сплати податку це дохід платника, з якого він сплачує податок. Джерело сплати може бути безпосередньо пов'язане з об єктом оподаткування (коли оподатковується сам дохід або майно, що приносить дохід), а може і не стосуватися об єкта оподаткування (наприклад, податки на майно і землю, що перебуває в особистому користуванні й не приносять доходу їх власникам). Загалом правомірним є пов'язування джерела сплати податку з об єктом оподаткування.

Податкова ставка це законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування. Існують два підходи до встановлення податкових ставок: універсальний і диференційований. При універсальному підході встановлюється єдина для всіх платників ставка, при диференційованому кілька.

Установлення податкових ставок є найважливішою і найскладнішою проблемою оподаткування. Саме недосконалість ставок може порушити як фіскальну значущість, так і регулюючу дію того чи іншого податку. Установлення ставок податків може базуватись на емпіричному методі й економіко-математичному моделюванні.

За побудовою податкові ставки поділяються на тверді та процентні.

Тверді ставки встановлюються в грошовому виразі на одиницю оподаткування в натуральному обчисленні. Вони можуть бути двох видів: *фіксовані* встановлені в конкретних сумах, *відносні* визначені відносно певної величини (наприклад, у процентах до мінімальної заробітної плати).

Процентні ставки встановлюються тільки щодо об'єкта оподаткування, який має грошовий вираз (адже сума податку має тільки грошовий вираз, за винятком натуральних податків). Вони поділяються на три види: пропорційні, прогресивні й регресивні.

Податкова квота це частка податку в доході платника. Вона може бути визначена в абсолютному розмірі й у відносному виразі. Значення податкової квоти полягає в тому, що вона характеризує рівень оподаткування. З погляду соціальної справедливості механізм оподаткування обов'язково має включати податкову квоту. Однак річ у тім, що тоді значно зменшуються податковий вплив і можливості використання податків як фінансових регуляторів. Тому в практиці оподаткування податкові квоти законодавчо не встановлюються.

Класифікація податків

Історія людства виробила різні форми й методи оподаткування. Кожний вид податків має свої специфічні риси та функціональне призначення і посідає окреме місце в податковій системі.

Класифікація податків проводиться за кількома ознаками: за формою оподаткування, за економічним змістом об'єкта оподаткування, залежно від рівня державних структур, які їх встановлюють, за способом стягнення.

За формою оподаткування всі податки поділяються на дві групи: прями й непрямі.

Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платників і сплачуються за рахунок їхніх доходів, а сума податку безпосередньо залежить від розмірів об'єкта оподаткування.

Непрямі податки встановлюються в цінах товарів та послуг і сплачуються за рахунок цінової надбавки, а їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів.

Історичний розвиток системи оподаткування привів до поступового розмивання чітких відмінностей між прямими та непрямими податками. Універсальні форми непрямих податків акцизи, при перенесенні їх стягнення зі сфери реалізації у сферу виробництва мають багато ознак прямого оподаткування, насамперед

чітко визначений об'єкт оподаткування обсяг обороту чи додану вартість. При цьому об'єкти оподаткування частково збігаються: пряма форма податок на прибуток і непряма форма податок на додану вартість, частину якої становить той же прибуток.

За економічним змістом об'єкта оподаткування податки поділяються на три групи: податки на доходи, споживання і майно. *Податки на доходи* стягуються з доходів фізичних та юридичних осіб. Безпосередніми об'єктами оподаткування є заробітна плата та інші доходи громадян, прибуток або валовий дохід підприємств. *Податки на споживання* сплачуються не при отриманні доходів, а при їх використанні. Вони стягуються у формі непрямих податків. *Податки на майно* встановлюються щодо рухомого чи нерухомого майна. На відміну від податків на споживання, які сплачуються тільки один раз при купівлі, податки на майно стягуються постійно, доки майно перебуває у власності.

Залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки, вони поділяються на загальнодержавні та місцеві.

Загальнодержавні податки встановлюють вищі органи влади. Їх стягнення є обов'язковим на всій території країни незалежно від того, до якого бюджету (центрального чи місцевого) вони зараховуються. Згідно з їх розподілом між ланками бюджетної системи загальнодержавні податки поділяються на три групи: доходи центрального бюджету, доходи місцевих бюджетів і доходи, що розподіляються в певних пропорціях між центральним та місцевими бюджетами.

Місцеві податки встановлюються місцевими органами влади та управління. Можливі різні варіанти встановлення місцевих податків. По-перше, у вигляді надбавок до загальнодержавних податків. Рівень надбавки визначають місцеві органи відповідно до встановлених обмежень. По-друге, введення місцевих податків за переліком, що встановлюється вищими органами влади. Вибір податків здійснюється місцевими органами. По-третє, можливе впровадження місцевих податків на розсуд місцевих органів без будь-яких обмежень з боку центральної влади.

За способом стягнення розрізняють два види податків розкладні й окладні. *Розкладні податки* спочатку встановлюються в загальній сумі відповідно до потреб держави в доходах, потім цю суму розкладають на окремі частини за територіальними одиницями, а на низовому рівні між платниками. Це історично перша форма стягнення податків. *Окладні податки* передбачають установа

спочатку ставок, а відтак і розміру податку для кожного платника окремо. Загальна величина податку формується як сума платежів окремих платників.

Наведена класифікація відображає у цілому всі основні історичні види податків. У системі прямого оподаткування види податків виділяються за ознакою об'єкта оподаткування. При цьому прямі податки поділяються на **особисті** й **реальні**. Відмінність між ними полягає у співвідношенні платника й об'єкта оподаткування. В особистих податках основним є платник, а в реальних об'єкт оподаткування.

2. ОСНОВИ ПОБУДОВИ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ОПОДАТКУВАННЯ

Податкова система це сукупність встановлених у країні податків і обов'язкових платежів податкового характеру та механізму їх стягування. Як видно з визначення, вона дещо ширша від сфери оподаткування як механізму перерозподілу доходів. Водночас із погляду платників податків будь-які платежі на користь держави, що ведуть до зменшення їхніх доходів, розглядаються як податки, у зв'язку з чим подібне розширене трактування податкової системи цілком виправдане.

Податкова система кожної країни відображає її специфічні умови. У світі немає держав з тотожними податковими системами. Однак це не означає, що створення податкової системи і податкова політика ведуться спонтанно, як кому забажається. Є певні положення, які визначають підхід держави до цієї сфери своєї діяльності. Для того, щоб податкова політика давала позитивні результати, необхідне наукове обґрунтування основ податкової системи.

Формування податкової системи ґрунтується на таких засадах: по-перше, системність, по-друге, встановлення визначальної бази цієї системи і, по-третє, вихідних принципів.

Вимога **системності** полягає в тому, що всі податки мають бути взаємопов'язаними між собою, органічно доповнювати один одного, не вступати в суперечність із системою загалом та окремими її елементами. Системний підхід означає, що мають реалізовуватись обидві функції податків. З фіскального погляду податкова система повинна забезпечити гарантоване і стабільне надходження доходів у

бюджет. З регулюючого погляду забезпечувати державі можливість впливу на всі сторони соціально-економічного розвитку суспільства.

Визначальною базою побудови податкової системи є обсяг видатків бюджету та цільових фондів. Податки в державі не самоціль. З погляду організації її фінансової діяльності вони вторинні відносно видатків.

Важливою складовою побудови і функціонування податкової системи є встановлення її **вихідних принципів**. Вони розглядаються за трьома напрямками:

- принципи формування податкової системи;
- принципи оподаткування;
- принципи податкової політики.

Принципи *формування податкової системи* визначають фундаментальні доміанти відносно встановлення кожного податку окремо та їх сукупності. До них відносять: рівнонапруженість в оподаткуванні, урівноваженість інтересів держави і платників податків та цілеспрямоване застосування податків як фінансових інструментів регулювання пропорцій соціально-економічного розвитку.

Рівнонапруженість означає такий розподіл податкового тягаря між суб'єктами оподаткування, який відображає всі аспекти їх діяльності: і доходи, що характеризують, по суті, їх внесок у створення ВВП (що вони дають суспільству), і споживання, що певною мірою характеризує їх участь у розподілі та використанні створеного ВВП (що вони беруть від суспільства), і майновий стан, і зусилля кожного суб'єкта, які він докладає для отримання певного доходу, виходячи зі своїх здібностей та рівня їх реалізації, і характер отриманих доходів та напрями їх використання, і співвідношення між споживанням та заощадженнями, і напрями та характер використання цих заощаджень. Як бачимо, рівнонапруженість відображає комплексний підхід і може досягатись лише за умови дотримання вимоги системності у побудові податкової системи. Цей принцип передбачає оптимізацію співвідношення між прямими і непрямими податками, між оподаткуванням доходів, майна і споживання, між податками з юридичних і фізичних осіб та між окремими видами податків.

Принцип рівнонапруженості є ознакою високорозвиненої економіки, в умовах якої основу суспільства становить так званий середній клас. Він сформувався на основі принципів рівномірності і соціальної справедливості. Рівномірність, або податкова рівність,

означає, що всі платники мають однакові зобов'язання перед державою за певними критеріями. При цьому не відбувається поділу платників на особливі категорії, наприклад, дуже багаті, чи надто бідні усі рівні відповідно до своїх можливостей. *Принцип рівномірності* передбачає або використання пропорційних ставок, або дуже помірної й обмеженої шкали прогресивних ставок.

Принцип соціальної справедливості у такому вигляді, як він спочатку сформувався, навпаки, передбачав виділення окремих категорій і застосування шкали суттєво зростаючої прогресії. Так, свого часу вважалось, що найбільшим проявом соціальної справедливості є прогресивний прибутковий податок чим більший рівень доходів у платника, тим вищий рівень податкового навантаження на нього. Однак поняття соціальної справедливості набагато складніше, ніж здається на перший погляд. Так, у поляризованому суспільстві воно справді може зводитися до перерозподілу через бюджет частини доходів багатих верств населення на користь бідних. Але у країнах суспільного добробуту такий підхід, по-перше, не актуальний, а, по-друге, значною мірою шкідливий. Адже високий рівень оподаткування багатих, а це, як правило, провідна і головна частина продуктивних сил, підриває у них стимули до високих результатів, унаслідок чого уповільнюються темпи економічного розвитку, що особливо болісно відобразиться якраз на найбідніших.

Поняття *соціальної справедливості* досить умовне і з погляду різних верств населення та різних завдань, що стоять перед суспільством, може мати різний зміст і різні ознаки. З погляду бідних прошарків воно означає перерозподіл на їх користь частини доходів як за рахунок надання їм певних суспільних благ, оплачених іншими членами суспільства, так і за рахунок пільгового оподаткування (чи навіть повного звільнення від сплати податків). Сутність принципу рівнонапруженості полягає у тому, що він, по суті, об'єднує перерозподільність і рівномірність. Податкова система має бути побудованою у такий спосіб, щоб і забезпечити через бюджет та цільові фонди певний перерозподіл доходів, і водночас обмежити його, виходячи з необхідності забезпечення достатніх стимулів для продуктивної діяльності у найбільш активних членів суспільства, та недопущення формування утриманської ідеології окремих верств населення.

Необхідність встановлення рівноцінних прав і зобов'язань усіх платників перед бюджетом визначається тим, що оподаткування доходів юридичних і фізичних осіб має ставити всіх в однакове

початкове становище. Саме початкове, тому що подальша господарська діяльність неодмінно веде до диференціації доходів. Спроба з допомогою податків вирівнювати доходи може знищити всі стимули до їх зростання і, як наслідок, до подальшого розвитку. Крім того, рівноцінні права і зобов'язання зовсім не обов'язково означають установлення єдиних ставок податків для всіх платників.

Принцип *урівноваженості інтересів держави і платників податків* означає, що побудова податкової системи, яка відображає взаємовідносини вказаних суб'єктів, повинна обов'язково виходити з необхідності збалансування їхніх інтересів та протиріч між ними. Оскільки визначальною базою податкової системи є видатки бюджету, то і держава повинна мати достатньо доходів. Але податкова система не повинна при цьому підривати фінансовий стан платників податків. І держава, і суб'єкти підприємницької діяльності, й окремі громадяни мусять нести солідарну відповідальність за фінансовий стан суспільства.

Принцип *цілеспрямованого використання податків як фінансових інструментів* означає, що, формуючи податкову систему, слід враховувати її вплив на діяльність платників податків і на характер, темпи і пропорції соціально-економічного розвитку суспільства загалом. Кожний певний набір податків, що формує податкову систему, справлятиме відповідний вплив на суспільство.

Принцип використання податків як фінансових інструментів ґрунтується на їх регулюючій функції. Формування податкової системи ґрунтується на підборі таких податків, які дають змогу реалізувати певні пріоритети та завдання економічної і соціальної політики. Змінюючи набір податків і механізм їх стягування, держава змінює і напрями свого впливу.

Принципи оподаткування відображають засади стягування податків державою. Ці принципи зводяться до таких:

- 1) усі громадяни мають сплачувати податки відповідно до своїх можливостей і доходів (*обов'язковість, всеохоплюваність та платоспроможність*);
- 2) податок має бути чітко визначений і відомий усім (*чіткість і прозорість*);
- 3) податок має сплачуватись у зручний час і спосіб (*зручність для платника*);
- 4) система мобілізації податку має будуватись у такий спосіб, щоб мінімізувати витрати держави (*фіскальна ефективність для держави*).

Податкова політика здійснюється за певними напрямками і принципами. Напрями податкової політики визначаються завданнями соціально-економічного розвитку і можуть мати стимулюючу чи стримуючу спрямованість. Такими завданнями можуть бути забезпечення нарощування національного капіталу за рахунок капіталізації прибутку та сприяння інвестиціям, стимулювання експорту, забезпечення зайнятості населення і політика доходів, бюджетне вирівнювання регіонального розвитку, гуманізація суспільних відносин, демографічна і молодіжна політика та сприяння розвитку сім'ї тощо. Основою податкової політики є забезпечення дійовості податків у реалізації зазначених завдань як через їх фіскальну, так і регулюючу функцію.

Використання податків як фінансових регуляторів вимагає проведення державою зваженої та обґрунтованої податкової *політики*. Дія кожного податку має бути чітко визначеною і врахованою. Держава повинна керувати податками і через них соціально-економічними процесами, а не пасивно очікувати на невизначені результати податкового впливу.

Реалізація податкової політики ґрунтується на двох головних і певною мірою протилежних принципах – стабільності та гнучкості. Принцип *стабільності* означає, що податкова політика повинна виходити з установлених на певний період орієнтирів. Податкове законодавство має бути стабільним і змінюватись відповідно до змін економічної ситуації в країні. Принцип *гнучкості* полягає у тому, що податкова політика повинна вчасно реагувати на істотні зміни ситуації в економіці і суспільстві та на зміну стратегічних орієнтирів і тактичних завдань економічної політики.

Основою податкової роботи є *податкове законодавство*. Воно може бути прямої дії, а може передбачати тільки основи оподаткування – тоді додатково розробляються відповідні інструкції, які конкретизують механізм оподаткування.

Утримання податків може здійснюватись такими способами:

- 1) біля джерела доходів (наприклад, утримання прибуткового податку із заробітної плати, сплата ПДВ при реалізації продукції); за декларацією (сплата мита за митною декларацією, перерозрахунки з податку на прибуток за декларацією про отримані прибутки);
- 2) марками (акцизний збір, державне мито);
- 3) за платіжним повідомленням (земельний податок з фізичних осіб).

Розрахунки з бюджетом можуть проводитись у формі авансових платежів з наступними перерозрахунками за даними про фактичні розміри об'єкта оподаткування та відразу за фактичними даними. Переважна більшість розрахунків здійснюється безготівково, і лише окремі податки, як правило, з фізичних осіб сплачуються готівкою.

3. ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Податкова система України визначена Законом Про систему оподаткування, який був прийнятий уперше в 1991 р. У 1994 р. цей закон був ухвалений у новій редакції з урахуванням змін та доповнень, які мали місце в 1992-1993 рр. Нині діє редакція з доповненнями до закону, прийнята в 1997 р. Він містить перелік податків та інших обов'язкових платежів, що стягуються в Україні, з поділом їх на загальнодержавні та місцеві.

Загальнодержавні податки та обов'язкові платежі включають чотири групи: прями й непрямі податки, платежі за ресурси та інші обов'язкові платежі, внески у цільові фонди.

До складу цих груп входять:

а) прями податки:

- 1) податок на прибуток підприємств;
- 2) податок на доходи фізичних осіб;
- 3) податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів;
- 4) податок на нерухоме майно (нерухомість);
- 5) плата (податок) за землю;
- 6) податок на промисел.

б) непрямі податки:

- 1) податок на додану вартість;
- 2) акцизний збір;
- 3) мито.

в) платежі за ресурси та інші обов'язкові платежі:

- 1) збір за спеціальне використання природних ресурсів;
- 2) збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок бюджету;
- 3) відрахування та збори на будівництво, ремонт і утримання автомобільних доріг;

- 4) рентні платежі;
- 5) державне мито;
- 6) плата за торговельний патент за деякі види підприємницької діяльності.

г) внески до цільових фондів:

- 1) збір на обов'язкове соціальне страхування;
- 2) збір на обов'язкове державне пенсійне страхування;
- 3) збір на страхування на випадок безробіття;
- 4) збір до Державного інноваційного фонду;
- 5) збір за забруднення навколишнього природного середовища;
- 6) збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства.

До місцевих податків та зборів належать:

- 1) податок з реклами;
- 2) комунальний податок;
- 3) готельний збір;
- 4) збір за припаркування автотранспорту;
- 5) ринковий збір;
- 6) збір за видачу ордера на квартиру;
- 7) курортний збір;
- 8) збір за участь у бігах на іподромі;
- 9) збір за виграш у бігах на іподромі;
- 10) збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі;
- 11) збір за право використання місцевої символіки;
- 12) збір за право проведення кіно- і телезйомок;
- 13) збір за право проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей;
- 14) збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон;
- 15) збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі;
- 16) збір з власників собак.

Крім установленого переліку податків, допускається спрощена уніфікована система оподаткування у вигляді фіксованого і єдиного податків для суб'єктів підприємницької діяльності та фіксованого сільськогосподарського податку.

Чинне в Україні податкове законодавство передбачає, по суті, дворівневу систему їх встановлення: загальний закон, у якому встановлюється сукупність податків, та закони з конкретних видів

податків. При цьому окремі види податків і обов'язкових платежів у законодавчому порядку не були відрегульовані. У зв'язку з цим розроблено і підготовлено до затвердження Податковий кодекс, як єдиний законодавчий акт, що регулює усю податкову систему.

Загалом чинна в Україні податкова система відповідає міжнародним стандартам оподаткування. Основна її відмінність полягає в тому, що у структурі податкових надходжень поки що провідна роль належить платежам підприємств, а податки з громадян становлять менш як 20%.

Розглянемо у загальних рисах механізм оподаткування в Україні на основі структурно-логічних схем основних податків та обов'язкових платежів.

Пряме оподаткування

Основною формою прямого оподаткування є прибутковий податок. Залежно від платників податку він поділяється на два види: з юридичних осіб, з фізичних осіб.

1. Прибуткове оподаткування підприємств може ґрунтуватись на двох об'єктах оподаткування: валовому доходу й прибутку. Податок на дохід стягувався в Україні у 1993-1994 рр. З 1995 р. відновлено податок на прибуток.

Платниками податку на прибуток є юридичні особи суб'єкти підприємницької діяльності, а також бюджетні організації в частині комерційної діяльності.

Об'єктом оподаткування є балансовий прибуток (з відповідними корективами), який визначається як різниця між валовими доходами і валовими витратами. *Ставка* податку на прибуток встановлена на рівні 30%.

Порядок обчислення і сплати. За перший і другий місяці кожного кварталу податок сплачується у вигляді авансових платежів, виходячи з фактично отриманої суми прибутку (за оперативними даними). Після закінчення кварталу складається перерозрахунок виходячи з фактичного балансового прибутку, встановленого на основі бухгалтерського і податкового обліку.

2. Прибутковий податок з громадян є видом особистого прибуткового оподаткування. *Платниками* податку є фізичні особи незалежно від віку, громадянства та інших ознак, які мають самостійне джерело доходів. *Об'єкт оподаткування:*

- 1) у громадян, що постійно проживають в Україні, сукупний річний дохід, одержаний з різних джерел на території України та за її межами;

2) у громадян, які не мають постійного місця проживання в Україні, дохід, отриманий з джерел в Україні.

Ставки прибуткового оподаткування громадян установлені за прогресивною шкалою (станом на 1 січня 2001 р.):

Неоподатковувані мінімуми	Ставка податку
Від 1 до 5	10%
Від 5 до 10	15%
Від 10 до 60	20%
Від 60 до 100	30%
Понад 100	40%

Професія шкали ставок є ступеневою: весь сукупний дохід розкладається на частини, до кожної з яких застосовується встановлена для даного інтервалу ставка. Сума податку обчислюється як складова цих частин.

Порядок обчислення і сплати залежить від виду доходів. Доходи **від роботи за наймом** оподатковуються біля джерела: за місцем основної роботи щомісячно за встановленою шкалою ставок; не за місцем основної роботи при виплаті доходу за ставкою 20%. За підсумками року проводяться перерахунки податку за місцем основної роботи, а для тих, хто мав кілька джерел доходів, також у податковій інспекції за місцем проживання на підставі *декларації*.

3. Податок з доходів від підприємницької діяльності (без створення юридичної особи) може сплачуватись двома способами.

По-перше, за *декларацією* про доходи щоквартально авансовими платежами (на підставі обчисленої податковими інспекціями очікуваної суми податку на рік) з перерозрахунком відповідно до фактично одержаного за рік доходу. По-друге, у вигляді *фіксованого* податку шляхом придбання *патенту*. Ставки фіксованого податку встановлюються місцевими органами влади у розмірі від 20 до 100 грн за календарний місяць. Вибір способу сплати здійснюється платником.

Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва запроваджено з 1999 р. з метою спрощення системи їх оподаткування (один податок замість усіх, передбачених законодавством). Право вибору системи оподаткування (єдиний податок чи сукупність усіх податків) надається платникам.

Платниками податку можуть бути фізичні особи, що займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, у яких

середньорічна чисельність залучених працівників не перевищує 10 осіб, а річний обсяг реалізації 500 тис. грн, та юридичні особи, у яких середньорічна чисельність працюючих не перевищує 50 осіб, а обсяг реалізації за рік 1 млн грн.

Ставка податку для фізичних осіб встановлюється місцевими органами влади залежно від виду діяльності в розмірі від 20 до 200 грн на місяць. Для юридичних осіб ставки встановлено у розмірі 6% від обсягу виручки від реалізації, якщо платник окремо сплачує ПДВ, або 10%, якщо ПДВ не сплачується.

Податок сплачується щомісячно. Ніяких перерозрахунків, виходячи із загальної суми усіх належних до сплати податків, не проводиться.

4. Земельний податок. *Платниками* є юридичні та фізичні особи, котрим земля надана у власність або користування. *Об'єктом оподаткування* є площа земельної ділянки.

Ставки податку диференціюються залежно від призначення земель: сільськогосподарського; несільськогосподарського. У свою чергу, для земель сільськогосподарського призначення ставки податку диференціюються:

- а) залежно від напрямів використання: рілля і багаторічні насадження; сінокоси і пасовища;
- б) від родючості ґрунтів (у відсотках від грошової оцінки одного гектара).

Для земель несільськогосподарського призначення ставки встановлюються або у відсотках від грошової оцінки одиниці земельної площі, або з одного м² залежно від класу населеного пункту та місцезнаходження земельної ділянки в межах населеного пункту (центр, середина зона, периферія).

Порядок обчислення і сплати. Юридичні особи самостійно обчислюють суму податку і сплачують його щомісячно (до 15 числа наступного місяця). Для фізичних осіб нарахування податку здійснює податкова інспекція. Сплата податку проводиться рівними частками до 15 серпня і 15 листопада.

5. Фіксований сільськогосподарський податок встановлено з 1999 р. для спрощення та уніфікації системи оподаткування підприємств, що займаються виробництвом, переробленням і збутом сільськогосподарської продукції та з метою зниження рівня їх податкового навантаження. Він може вноситись як у грошовій, так і в натуральній формах.

Платниками податку можуть бути сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, якщо обсяг реалізації продукції власного виробництва та продуктів її перероблення перевищує 50% загального валового доходу підприємства.

Об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь, що перебуває у власності чи користуванні платника.

Ставки податку встановлюються з одного гектара сільськогосподарських угідь, розрахованих у відсотках до грошової оцінки одного гектара угідь з диференціацією для ріллі, сіножатей та пасовищ (0,5%) і багаторічних насаджень (0,3%). Для гірських зон та поліських територій ставки розраховуються за нижчими нормативами відповідно 0,3% і 0,1%.

Сплата податку у грошовій формі проводиться щомісячно на основі розподілу річної суми за кварталами у таких пропорціях (I квартал 10%, II квартал 10%, III квартал 50%, IV квартал 30%).

Поставка зерна в рахунок фіксованого сільськогосподарського податку здійснюється не пізніше 15 жовтня з ранніх зернових культур і не пізніше 1 грудня з продукції пізніх зернових та технічних культур. Поставка продукції тваринництва проводиться щомісячно.

6. Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів є видом майнового оподаткування.

Непряме оподаткування

1. Податок на додану вартість (ПДВ) є видом універсального акцизу, який встановлюється за єдиною ставкою до всього обороту. Це основний вид непрямого оподаткування, який забезпечує основну масу податкових надходжень бюджету. Така його роль визначається тим, що ПДВ властива висока еластичність: зміна кон'юнктури ринку і рівня цін мало відбивається на податковій базі, оскільки ПДВ встановлюється у вигляді процентної надбавки до цін.

Платниками податку є всі юридичні й фізичні особи, які здійснюють від свого імені виробничу чи іншу підприємницьку діяльність на території України. Фізичні особи, обсяг продажу в яких за рік не перевищує 1200 неоподатковуваних мінімумів, звільняються від сплати податку.

Об'єкт оподаткування. У податку на додану вартість розрізняють номінальний і реальний об'єкти оподаткування. Номінальний, як визначено законодавством, це виручка від

реалізації товарів, робіт, послуг. Реальним об'єктом оподаткування є додана вартість – сума заробітної плати і прибутку, оскільки при сплаті податку вираховується та його сума, що сплачена платником своїм постачальникам.

В Україні встановлена єдина *ставка* ПДВ. Вона має два вираження: 20% включення в ціни товарів, робіт, послуг; 16,667% визначення суми ПДВ в реалізації товарів, робіт, послуг за цінами, що включають ПДВ. Крім того, для окремих випадків передбачена так звана нульова ставка.

Включення ПДВ у ціни проводиться за такою формулою:

$$ПДВ = (C + П + АЗ) \times 0,2,$$

де С – собівартість, П – прибуток, АЗ – акцизний збір.

Порядок обчислення і сплати. ПДВ, що належить до сплати, обчислюється як різниця між податковим зобов'язанням (сумою ПДВ з реалізації товарів, робіт, послуг) і податковим кредитом (сумою ПДВ в придбаних матеріальних ресурсах, енергії, оплачених послугах тощо). ПДВ сплачується до бюджету місячними і кварталними платежами залежно від річного обсягу оподатковуваних операцій.

2. Акцизний збір є видом специфічних акцизів, що встановлюються за індивідуальними ставками для кожного товару. Перелік підакцизних товарів і ставки акцизного збору встановлюються Верховною Радою.

Платниками акцизного збору є національні виробники підакцизних товарів та суб'єкти, що імпортують чи реалізують ці товари.

Об'єктом оподаткування є оборот з реалізації підакцизних товарів, а для імпортованих – їх митна вартість.

Ставки акцизного збору встановлюються у процентах та твердих розмірах. Процентні ставки застосовуються відносно до обсягу реалізації в цінах, що включають цей податок (умовно процентна ставка акцизного збору може бути зіставлена зі ставкою 16,667% ПДВ). Включення акцизного збору у відпускні ціни товарів (ВЦ) проводиться за такою формулою:

$$ВЦ = (C + П) : (100 - А) \times 100,$$

де А – ставка акцизного збору.

Тверді ставки встановлені в євро на одиницю товару чи певну величину його виміру.

Обчислення і сплата акцизного збору проводиться двома методами. Для лікєро-горілочаних і тютюнових виробів установлено стягнення податку за допомогою спеціальних акцизних марок. Для решти товарів обчислення проводиться за встановленими ставками до обсягу реалізації за відповідний період (декаду, місяць).

3. Мито є непрямим податком, що стягується з товарів, які переміщуються через митний кордон країни. *Платниками* мита є декларанти товарів, які переміщуються через кордон.

Об'єктом оподаткування є митна вартість товарів, або їх кількісна оцінка, що залежить від виду встановлених ставок. *Ставки* мита встановлюються:

- у процентах до митної вартості;
- у грошовому вимірі в євро на одиницю товару чи певну одиницю його характеристики.

Процентні ставки мита встановлено на трьох рівнях: повні, пільгові, преференційні. Їх застосування залежить від того, який митний режим установлено в Україні для тієї чи іншої країни походження товарів.

Порядок обчислення та сплати. Обчислення мита проводиться за встановленими ставками по товарним групам. Сплата проводиться декларантом і є підставою для випуску товарів з митниці.

Платежі за ресурси та інші надходження

До складу платежів за ресурси входять:

- 1) збір за спеціальне використання лісових ресурсів (лісовий дохід);
- 2) збір за спеціальне використання водних ресурсів (плата за воду);
- 3) плата за користування надрами (за видобування корисних копалин).

Направлення платежів за ресурси до бюджету визначається державною власністю на вказані ресурси.

1. Лісовий дохід стягується до бюджету за такі види спеціального використання лісових ресурсів:

- 1) заготівля деревини;
- 2) заготівля живиці;
- 3) заготівля другорядних лісових матеріалів;
- 4) побічні лісові користування.

Основною формою є *плата за заготівлю деревини*, платниками тут є юридичні й фізичні особи, які заготовляють деревину.

Об єктом плати є обсяг заготовленої щільної деревини в м³. *Ставки* встановлені у вигляді такси плати в грошовому виразі з м³.

Порядок обчислення і сплати. Відпуск деревини проводиться на підставі лісорубного квитка чи ордера (на разовий відпуск), у якому подається розрахунок плати. Лісозаготівельні організації сплачують нараховану суму плати 8 разів на рік. Колективні й приватні підприємства та громадяни сплачують плату при отриманні лісорубного ордера.

2. Плата за воду встановлена за:

- 1) забір і використання водних ресурсів суб єктами підприємницької діяльності;
- 2) за користування водами для потреб гідроенергетики;
- 3) за використання водних артерій водним транспортом. Основною формою є плата за забір і використання води.

Для користувачів водними ресурсами встановлюються ліміти на поставку води. У межах ліміту плата вноситься за встановленими тарифами з 1 м, а за понадлімітний обсяг використаної води у п'ятикратному розмірі.

За користування водами для потреб гідроенергетики тарифи встановлюються за 100 м без лімітування водокористування. Для водного транспорту за користування водними ресурсами тарифи встановлено за одну тонно-добу (вантажні судна) чи одне місце-добу (пасажирські судна).

Плата за воду сплачується щоквартально (підприємства водного транспорту сплачують починаючи з першого півріччя).

3. Плата за користування надрами сплачується при видобуванні корисних копалин.

Платниками є видобувачі корисних копалин (нафти, природного газу, кам'яного і бурого вугілля, залізної руди, кухонної кам'яної солі та ін.).

Об єкт оподаткування це обсяг погашених у надрах запасів, який включає обсяг видобутих корисних копалин та обсяг їх фактичних втрат у надрах.

Ставки плати встановлені в гривнях з одиниці виміру обсягу добутої мінеральної сировини (1 т, 1 м³), а в окремих випадках у процентах до вартості видобутих корисних копалин.

До **інших надходжень** податкового характеру відносять:

- 1) державне мито;
- 2) збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок бюджету;

- 3) відрахування та збори на будівництво, ремонт і утримання автомобільних доріг;
- 4) рентні платежі.

Державне мито це плата, яка встановлена за вчинення юридичних дій та за видачу документів юридичного значення. *Ставки* державного мита встановлюються в процентах до суми договору чи позову, вартості майна або в твердих розмірах за одну послугу.

Збір за геологорозвідувальні роботи, відрахування та збори на будівництво, ремонт і утримання автомобільних доріг є формою цільових надходжень до бюджету на фінансування цих видатків.

Рентні платежі встановлені за нафту та газ, що видобуваються в Україні. Основою стягнення є рентний дохід, який формується внаслідок того, що вартість видобування корисних копалин в Україні значно нижча від рівня цін на них.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що таке податки?
2. Які існують форми платежів юридичних і фізичних осіб державі?
3. Які функції виконують податки?
4. Які виділяються елементи системи оподаткування?
5. Які існують види податкових ставок?
6. Які застосовуються методи встановлення податкових ставок?
7. Які застосовуються шкали процентних ставок?
8. За якими ознаками здійснюється класифікація податків?
9. У чому полягають сутність, переваги і недоліки прямого оподаткування?
10. Які є види прямих податків?
11. У чому полягають сутність, переваги і недоліки непрямого оподаткування?
12. Які виділяються види непрямих податків?
13. У чому полягає сутність поділу податків на загальнодержавні й місцеві?
14. Що таке розкладні й окладні податки?
15. Що таке податкова система?
16. На чому базується побудова податкової системи?
17. На яких принципах заснована побудова податкової системи?
18. Якими є принципи оподаткування?

19. Які принципи закладаються в основу податкової політики?
20. Який склад і структура податкової системи України?
21. Яким чином організовується податкова робота?
22. Яка схема прибуткового оподаткування підприємств в Україні?
23. Як обчислюється і сплачується прибутковий податок з громадян України?
24. Як встановлюється земельний податок в Україні?
25. Які види майнового оподаткування застосовуються в Україні?
26. Яка схема встановлення і сплати податку на додану вартість в Україні?
27. Яка сфера і механізм специфічного акцизного оподаткування в Україні?
28. Який механізм установаження і стягнення мита в Україні?
29. Які види платежів за ресурси встановлені в Україні?
30. Що являє собою державне мито?